

3. Sara Mahmood. Negating Stereotypes: Women, Gender, and Terrorism in Indonesia and Pakistan // Perspectives on the Future of Women, Gender and Violent Extremism. URL : <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/Perspectives%20on%20the%20Future%20of%20Women%20and%20Violent%20Extremism.pdf>. (дата звернення : 15.02.2020).

4. Ткачова О.В. жіночий тероризм: кримінологічна характеристика, причини виникнення і шляхи запобігання. *Теорія і практика правознавства*. Харків, 2019. № 15. С. 1–17.

5. Адамова М.А. Женский терроризм в современном политическом процессе : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Ставрополь, 2008. 21 с.

6. Council of Europe Committee on Counter-Terrorism. The roles of women in Daesh : discussion paper. URL : <https://tm.coe.int/16806b33a7>. (дата звернення : 15.02.2020).

7. Vlado Azinović Understanding violent extremism in the Western Balkans: Regional report. June 2018. URL : https://www.britishcouncil.al/sites/default/files/erf_report_western_balkans_2018.pdf. (дата звернення : 15.02.2020).

Алксесенко Ірина Вікторівна

завідувач кафедри міжнародних відносин та туризму Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор політичних наук, професор

Кобець Марина Петрівна

заступник начальника відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ
В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ**

Важливість теоретичного аналізу і упорядкування політичної практики реалізації права народів на самовизначення обґрунтовується можливістю істотного впливу на всі сфери діяльності держав, охоплених процесом глобалізації. Сьогодні представники різних народів, незалежно від їх чисельності, нерідко сприймають політичні інститути держави, як такі, що дискримінують їх за етнічною ознакою, особливо це проявляється в загальносвітовій ситуації економічної кризи, соціальної та політичної незахищеності, духовного й культурного вакууму.

Глобалізація, роблячи більш умовними державні кордони, сприяє підйому національної самосвідомості у всіх куточках планети, підтримуючи, тим самим, тенденцію до збільшення числа незалежних держав.

У політико-правій науці дослідженню даного питання приділено достатню увагу з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників: Б.Бабін, О.Куц, В.Севрюков, А. Бьюкенен, Д. Кроуфорд, Т. Масгрейв, М. Померанс, К. Ханнум та ін. Теоретико-методологічною основою даного дослідження є конвенціональний підхід до суверенітету держави, сепаратистська теорія суверенітету, а також класичні та сучасні політологічні, етно-політологічні, соціологічні, конфліктологічні, культурологічні, історичні, юридичні теорії і концепції, пов'язані з поняттями суверенітету, сецесії, права націй на самовизначення, які відображені у працях таких дослідників, як Актон Л., Барсегов Ю., Бромлей Л., Здравомислов В., Котанджан Г., Орлов А., Осборн Р., Рибаків В., Хотинець С., Чешко С., та ін.

У науці міжнародного права принцип самовизначення націй (народів) визначається як воля більшості народів, які проживають на даній території, вільно визначати свій політичний статус і здійснювати економічний, соціальний і культурний розвиток.

Міжнародне право визнає сьогодні три основних форми здійснення права народів на політичне самовизначення, які вперше були викладені в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1541 (XV) 1960 р., а потім закріплені в Декларації принципів міжнародного права (1970 р.):

- перетворення «несамоврядної території» на суверенну, незалежну державу;
- вільне об'єднання з незалежною державою;
- встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно обраного (без втручання ззовні) відповідним народом [6, с.72].

У міжнародно-правових актах і пізніше неодноразово підтверджувалося, що всі народи мають незаперечне й невід'ємне право на самовизначення й визначення свого політичного статусу «шляхом будь-яких засобів, визнаних міжнародним співтовариством» (Африканська хартія прав людини 1986 р.) [1, с. 127].

Зокрема, універсальність і загальність права народу на самовизначення була підтверджена Всесвітньою конференцією з прав людини (Відень, червень 1993 р.): «...Всесвітня конференція з прав людини визнає право народів вживати будь-яких законних дій відповідно до Статуту Об'єднаних Націй для реалізації свого невід'ємного права на самовизначення. Всесвітня конференція з прав людини розглядає відмову в праві на самовизначення як порушення прав людини» [2, с.16]. Тому, без сумніву, І. Валлерстайн мав рацію, зазначаючи, що «принцип самовизначення... був не більш, як принципом індивідуальної свободи, перенесеним на рівень міждержавної системи» [3, с.152].

Проте на практиці неодноразово виникали колізії між правами народів і правами особистості, а дискусії про зміст і обсяг самовизначення, власне, так і не привели до повної згоди з цих проблем. Так, право на самовизначення становить єдине ціле із забезпеченням рівноправності всіх народів, а це означає, що самовизначення одного народу не може й не повинне завдавати шкоди такому ж праву іншого народу. У сучасному міжнародному праві суб'єктами визнаються всі народи, незалежно від того, мають вони свою державність чи ні, тоді, як у доповіді «Нарада експертів ОБСЄ з питань національних меншин» (Женева, 19 липня 1991 р.) спеціально зазначено: «Не всі етнічні, культурні, мовні або релігійні відмінності обов'язково ведуть до виникнення національних меншин» [8, р.78]. У зв'язку з цим виникає ряд проблем: по-перше, це необхідність однозначного, загальноприйнятого визначення, що таке «національна меншина»; по-друге, віднайдення способу виявлення «волі народу» до самовизначення та її реалізації. Вважається, що таким є всенародний референдум (голосування), однак досить згадати референдум народів СРСР 27 березня 1991 р., у результаті якого за збереження Союзу як багатонаціональної єдиної держави висловилися 73% тих, хто взяв у ньому участь, що було, як відомо, повністю проігноровано політичними елітами республік, що прагнули незалежності.

Зауважимо також, що право на самовизначення не обов'язково припускає доведення його до політичного самовизначення, тобто сецесії й створення нової суверенної держави. У Декларації про принципи міжнародного права ООН 1970 р. підкреслюється, що право народів на самовизначення не повинне тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які вели б до часткового або повного порушення територіальної цілісності, або до втрати політичної незалежності суверенних держав, що мають уряди, які представляють весь народ, що належить до даної території, без урахування расових і релігійних відмінностей і т.д. [4, с.72]

Таким чином, принцип самовизначення, слідом за А. Йонгманом можна розглядати «як право народу вибирати політичну лояльність, щоб впливати на політичну систему, в межах якої він живе, і зберігати свою культурну, етнічну, історичну або територіальну ідентичність» [10, р.18]. І має йтися мова про форми й межі реалізації цього права.

– По-перше, можливе закріплення за національними меншинами так званої корпоративної автономії, що припускає повне визнання етнічних і національних меншин державою із законодавчим закріпленням за ними прав на місцеве самоврядування й представництво на державному рівні. Прикладами можуть слугувати Шведська народна асамблея у Фінляндії, Ради національних меншин в Австрії, національна політика постсоціалістичної Угорщини.

– По-друге, для реалізації права на збереження й розвиток культурно-мовної самобутності меншин, надаватися право національно-культурної автономії, що іноді називають федералізмом на основі особистісного принципу. Відповідно до нього кожен громадянин багатонаціональної країни дістає право заявити, до якої національності він хоче належати, а самі національності стають автономними (культурними) спільностями, які мають право створювати асоціації, підтримувати контакти з представниками таких же спільностей за кордоном, створювати культурні й освітні установи й ЗМІ, що видаються рідною мовою і т.д. Національно-культурна автономія має ряд переваг порівняно з автономією територіальною, «... адже вона не пов'язана з характером розселення і, крім того, не створює нових меншин. Належність до персонального союзу залежить від волі індивіда – єдиного способу, що відповідає принципу індивідуального самовизначення й вираження національної належності» [9, р.88]. У ряді європейських демократичних держав, там, де етнічні або мовні сегменти не були територіально розділені, їх автономія встановлювалася на основі саме особистісного принципу. Так було в Нідерландах, Австрії, Бельгії.

– По-третє, за компактного проживання національних меншин можливе створення наці-

онально-територіальної (політичної) автономії. У цьому випадку за рішенням вищих органів влади держави на певній території утворюються органи влади й управління, які в межах своєї компетенції наділяються правом приймати правові акти, визначати економічний і соціальний розвиток автономії та ін. Такого роду автономією володіють Аландські острови у складі Фінляндії, Гренландія й Фарерські острови у складі Данії, Корсика у складі Франції та ін.

– По-четверте, можливе використання тієї або іншої форми федералізму для досягнення інтеграції багатьох націй або етнічних груп у більшій політичній співтоваристві з залишенням за ними права на збереження своєї специфічної ідентичності. Члени таких груп є повноправними представниками великого співтовариства, і водночас вони можуть зберігати вірність і своїй етнічній групі, її культурній спадщині.

Таким чином, право на самоврядування дає їм змогу зберігати й розвивати власну культуру й політичні традиції. З метою створення й збереження єдності у співтоваристві федеративні держави орієнтуються не на знищення етнічних, культурних і лінгвістичних відмінностей (асиміляцію), а на їх збереження в співтоваристві.

Самоідентифікація великого співтовариства в цьому випадку базується на тісних взаємозв'язках і взаємній зацікавленості, що поєднує складові групи. Федералізм дає змогу етнічним групам і меншинам не тільки управляти своїм культурним життям, а й забезпечує юридичний захист, фінансову підтримку й певні права на самоврядування. Така політика дає змогу інтегруватися меншинам у великий співтовариства, звертаючись до економічних і політичних потреб і задовольняючи їх через політичне представництво й надання економічної допомоги [11, р.176].

Отже, треба враховувати ту обставину, що політичними, соціально-економічними й культурними засобами держава може не тільки розв'язувати національні проблеми, а й конструювати нові меншості, підсилювати, з одного боку, їхню дискримінацію, а з іншого – їхнє прагнення до самоізоляції або виходу з даного політичного співтовариства. «Національна свобода самоцінна, спроби протиставити демократію самовизначенню народів – лише політична гра, спрямована проти свободи під пристойним приводом боротьби за демократію. Коли є національна свобода, державний лад може бути демократичним або авторитарним, але коли немає свободи, то демократії не може бути в принципі» [7, р.37].

1. Алексеев І.В. Національні держави в умовах глобалізації світу (політичні і правові аспекти). – К.: Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект – Поліграф», 2006. – 360 с.

2. Барсегов Ю.Г. Культ аннексий. – М.: «Аспект Пресс», 1997. – 197с.

3. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб.: Экономика, 2001. – 238с.

4. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН от 24 октября 1970г. // Действующее международное право / Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – Т.1. – М.: Изд-во Московского института международного права, 1996. – 359с.

5. Действующее международное право: Сб. документов. – М., 1996. – Т.1.– 471с.

6. Римаренко С.Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 263с.

7. Der neue Nationalismus. Ursachen, Chancen, Gefahren / Schlegel D. – Schwalbach. – 1994. – 190 p.

8. Jennings W.I. The Approach to Self – Government. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 256 p.

9. Kimlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford.: Blackwell Publishers Ltd., 1995. – 245p.

10. Mandelbaum M. The Future of Nationalism // The National Interest. – 1999. – № 78. – P. 219 – 256.

11. Mc Carry J., O'Leary B. Introduction: The Macro-Political Regulation of Ethnic Conflict, –The Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflict. London, New-York: The Guilford Press, 1993. – 238 p.